
Kritika jedne interpretacije Hanne Arendt

ENES KULENOVIĆ

Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu

Elizabeta Mađarević, “Izbjeglička kriza – najveći izazov za nacionalne države i Europsku uniju”, *Notitia – časopis za održivi razvoj*, 1 (1), 2015, str. 101-115

U prvome broju časopisa *Notitia – časopis za održivi razvoj* (2015, br. 1) objavljen je pregledni znanstveni rad Elizabete Mađarević “Izbjeglička kriza – najveći izazov za nacionalne države i Europsku uniju” (Mađarević, 2015). S obzirom na nisku znanstvenu kvalitetu članka smatram da je odluka uredništva časopisa *Notitia* o objavi spomenutog članka bila pogrešna. Dopustite mi da pojasnim.

Članak ima niz činjenično pogrešnih tvrdnji. Primjerice, autoričina odluka da se u svom tekstu posveti “načelu ljudskih prava koje je izumila sama Europa krajem 18. stoljeća u Francuskoj revoluciji” (*ibid.*: 102) zanemaruje ne samo činjenicu da je Američka revolucija prethodila Francuskoj nego i da se izum “načela ljudskih prava” može pripisati već Bartolomeu de las Casasu u prvoj polovici 16. stoljeća, iako postoje važne studije koje taj “izum” smještaju još i ranije (Tuck, 1979; Finnis, 1980; Tierney, 1997). Suprotno autoričinoj tvrdnji (Mađarević, 2015: 105), UN-ova Konvencija o izbjeglicama iz 1951. popularno se ne naziva Ženevskom konvencijom (koja se sastoji od četiri dokumenta, od kojih je zadnji donesen 1949. godine, dvije godine prije spomenute Konvencije o izbjeglicama). Autorica nas upozorava da se “ljudska prava ne mogu očuvati kada su individualna” te da “imamo dijapazon različitih ljudskih prava”, a neka od njih su po “čovječanstvo izuzetno” opasna, “poput eutanazije” (*ibid.*: 111-112). Istina, postoje teoretičari poput filozofa Rogera Crispa sa Sveučilišta u Oxfordu koji gledaju na eutanaziju kao na ljudsko pravo, ali pogrešno je govoriti o tome da imamo pravo na eutanaziju s obzirom na to da ne postoji nijedna država i nijedan međunarodni dokument ili deklaracija koja prepoznaje pravo na eutanaziju kao ljudsko pravo.

U tekstu o izbjegličkoj krizi bolje nisu prošli ni klasici političke misli. Tako će poznavatelji Aristotelove filozofije biti iznenađeni kada saznaju da je čovjek “kod Aristotela čovjek tek onda... kad je građanin i pripadnik jedne nacije” (*ibid.*: 111), a poznavatelji Johna Lockeja iznenađeni kad pročitaju sljedeće: “još od Johna Lockeja i teorija liberalizma koje počivaju na ideji da jedna (etnička) većina odlučuje i kroji pravila o društvu u kojem se živi, sviđalo se to nekom ili ne” (*ibid.*: 113). Ono što ih neće iznenađiti je da niti jedna od te dvije tvrdnje nije podržana referencom, s obzirom da ne postoje reference koje bi otkrile da Aristotel u bilo kojem djelu iz svog opusa govori o naciji ili da Locke u svojim spisima govori o etničkoj većini. Jednako teško bi bilo pronaći mislioca kojeg bismo nazvali liberalom, a koji zagovara ideju o “(etničkoj) većini koja odlučuje i kroji pravila... sviđalo se to nekome ili ne”, kada su upravo liberalni mislioci (uključujući i proto-liberala Lockeja) upozoravali na opasnost tiranije volje većine i zagovarali različite institucionalne i pravne mehanizme kojima bi se ta volja obuzdala.

Broj tvrdnji za koje nema nikakvih referenci u tekstu je velik. Ne postoji referenca za četiri kriterija za odbacivanje azila u Francuskoj (*ibid.*: 106), niti za “poznati slučaj” deportacije afganistanskih izbjeglica iz Pariza (*ibid.*: 107), niti za tajni plan Europske komisije prema kojem Njemačka treba iz Turske prebaciti 100 000 ljudi (*ibid.*: 108), niti o projekcijama koje pokazuju da bi Šveđani mogli postati manjina u vlastitoj zemlji za 10 do 15 godina ili da u Švedskoj postoji, među svim članicama EU, “najveća netrpeljivost prema strancima” i u prosjeku “jedan od najvećeg broja napada na strance” (*ibid.*: 113).

Svim tim propustima može se progledati kroz prste: činjenične pogreške uvijek se mogu potkrasti u tekstovima. Klasici političke teorije česte su žrtve krivih interpretacija u rukama autora koji njihovu misao poznaju isključivo iz sekundarne literature. Nedostatak referenci ne upućuje nužno na to da su i same tvrdnje neutemeljene.

No, ono na što treba glasno reagirati je potpuna falsifikacija političke teorije Hanne Arendt. Glavna teza autorice je da, u svjetlu izbjegličke krize s kojom je suočena Europska unija, konačnu odluku o prihvatu izbjeglica trebaju imati nacionalne države, a ne najutjecajnije članice EU poput Njemačke ili tijela poput Komisije ili Vijeća koja, prema autoričinom shvaćanju, samo provode volju njemačke kancelarke Angele Merkel. Kako bi dala normativnu težinu svojoj tezi, autorica kao saveznicu uzima Hannu Arendt i njena razmišljanja o izbjeglicama i ljudskim pravima. Problem leži u tome što cijena tog savezništva nije samo pogrešna interpretacija Arendt, već potpuno izvrtnje nekih njenih središnjih ideja. Misao Hanne Arendt, kao i svakog važnog političkog teoretičara, otvorena je brojnim interpretacijama. No, to ne znači da intelektualnim velikanima smijemo u usta stavljati argumente potpuno suprotne njihovom temeljnom svjetonazoru.

Najbolniji dio zazivanja Arendt je kada autorica tvrdi: “Arendt je bila iznimno zaintrigirana pitanjem izbjeglištva... koje je smatrala jednim od nevidljivih temeljnih problema Europe koji su na kraju proizveli i Drugi svjetski rat” (*ibid.*: 101), te nekoliko stranica kasnije: “Arendt implicira da je pitanje milijuna izbjeglica neizravno dovelo do pojave totalitarnih društava” (*ibid.*: 109). Pretvaranjem žrtava (izbjeglica) u krivce za pojavu totalitarnih poredaka i izbijanje Drugog svjetskog rata te veličanjem načela nacionalnog suvereniteta autorica besramno izvrće Arendtine argumente. Prema Arendt, upravo je neprovedivost nacionalnog suvereniteta, zajedno s ambicijom država da osiguraju etničku ili klasnu (u slučaju Sovjetskog Saveza) homogenost, iznjedrila rješenja poput stvaranja osoba bez države (*stateless persons*) i vala izbjeglica, jačanja ovlasti policije i izbjegličkih logora kao korijena totalitarne genocidne politike, policijske države i koncentracijskih logora. Riječi-ma Hanne Arendt: “Denacionalizacija je postala snažno oružje totalitarne politike, a ustavna nemogućnost europskih nacionalnih država da garantiraju ljudska prava onima koji su izgubili nacionalno garantirana prava učinila je mogućim da države koje su progonile [svoje stanovnike] nametnu svoj standard vrijednosti čak i svojim protivnicima. Oni koje su progonitelji izdvojili kao šljam zemlje – Židovi, trockisti itd. – bili su primljeni kao šljam zemlje svugdje; one koje su progonitelji prozvali nepoželjnim postali su *indésirables Europe*” (Arendt, 1994: 269).

Ništa manje promašena je autoričina interpretacija Arendtine teorije ljudskih prava. Arendt odbacuje tradiciju prirodnih prava ne iz filozofskog razloga, već zbog toga što se ideja prirodnih prava pokazala politički impotentnom. Razlog impotencije leži u “paradoksu ljudskih prava”: prava čovjeka se razumiju kao neotuđiva i univerzalna, ali se istovremeno ozbiljuju tek kao prava građanina osigurana unutar nacionalnih država. Taj paradoks, čiji korijeni leže u francuskoj Deklaraciji prava čovjeka i građanina, dobio je svoj mračni politički epilog kada su, raspadom triju velikih carstava nakon Prvog svjetskog rata, novonastale nacionalne države odlučile uskratiti dijelu svojeg stanovništva status državljana i time ih ne samo pretvorile u osobe bez države (*stateless persons*) već im i oduzele njihova ljudska prava.

Kada je Arendt 1949. objavila kratak tekst “‘The Rights of Man’: What Are They?” (koji će, uz manje izmjene, kasnije biti inkorporiran u njezin *magnum opus Izvori totalitarizma*), njena ideja je bila ukazati na nedostatnost godinu ranije donesene UN-ove Univerzalne deklaracije o ljudskim pravima koja nije uspjela razriješiti “paradoks ljudskih prava”. Rješenje koje Arendt nudi nije utopijski scenarij stvaranja kozmopolitske države koja bi svim ljudima svijeta garantirala zaštitu njihovih prava, već međunarodni konsenzus oko prava koje Arendt smatra jednim koje “transcendira... različita prava građanina” (Arendt, 1949: 36), a to je pravo na imanjanje prava. Radi se o pravu svakog čovjeka “da nikada ne bude isključen iz prava

koje nam daje naša zajednica... i da mu nikada ne bude oduzeto njegovo državljanstvo” (*ibid.*).

Za Arendt, politička snaga ljudskih prava može se mjeriti u onoj mjeri u kojoj ona mogu zaštititi “izbjeglice, nacionalne manjine, disidente”, tj. one “grupe koje su najbеспomoćnije pred imperativima nacionalnog suvereniteta” (Isaac, 1996: 61). Ništa ne može biti dalje od interpretacije koju nam nudi autorica teksta “Izbjeglička kriza – najveći izazov za nacionalne države i Europsku uniju”, a prema kojoj bi Arendtina “tvrdnja da države-nacije, ali bez nacionalizma, moraju biti dom političke zajednice... trebala opravdati i tvrdnju da nacionalne države i demos u njima trebaju biti ti koji na kraju na osnovi pravednosti donose odluke o tome kakav oblik zajednice žele i kome žele dati prava državljana, tj. prava građana u vlastitoj zemlji” (Mađarević, 2015: 112).

Ostaje otvoreno pitanje iskripljuje li autorica svjesno Arendtine uvide kako bi “dovela vodu na svoj mlin” ili jednostavno ne razumije Arendtinu teoriju, pa u njoj vidi saveznicu za vlastite argumente. Tvrdnja poput: “Nije slučajno da je na vrhuncu imperijalizma pitanje izbjeglica bila kap koja je prelila čašu i dokrajčila nacionalnu državu, kao što to implicira Arendt. To je pak bio uvod u totalitarizam i bezočni rat” (*ibid.*: 110) sugerira da se ipak radi o ovom drugome.

Autorica, čak i kada se radi o znanstvenom tekstu, ima puno pravo zagovarati stavove poput: “kršćanstvo” se “kao gotovo jedini pravi element zajedničkog identiteta svih država Europske unije relativizira i tjera na margine” (*ibid.*: 103); “Mađarska je svesrdno branila schengenske granice, to jest vanjsku granicu EU-a, i do kraja se pridržavala pravila Schengena” (*ibid.*: 107); “Zapad još uvijek nije shvatio moć habitusa ljudi koji su kulturno potpuno drugačiji od Europljana” (*ibid.*: 112); ili: “Posebno je zabrinjavajuće da se normalni osjećaji ljudi i stavovi koje njeguje svaka država da bi opstala [o zabrani ulaska izbjeglica na teritorij vlastitih država ili EU, op. E. K.] sada pretvaraju u fašistoidna prozivanja medija i međunarodnih organizacija” (*ibid.*: 113). Ono što je nedopustivo je falsificiranje ideja jedne od najznačajnijih političkih teoretičarki 20. stoljeća u svrhu podrške gore navedenim stavovima.

Zbog svega navedenog smatram kako tekst Elizabete Mađarević nije trebao biti objavljen kao znanstveni članak.

Odgovornost za objavljivanje leži na uredništvu časopisa *Notitia* i recenzentima koji su članak odlučili klasificirati kao pregledni znanstveni rad. Dodatnu sjenu baca činjenica da u uredništvu tog časopisa sjede neki od vodećih znanstvenika u svojim područjima u Hrvatskoj.

Odgovornost leži i na Fakultetu na kojem i sam radim zadnjih 15 godina, posebno ako se ne radi o malicioznoj zloupotrebi H. Arendt za podršku argumentima koji su potpuno nespojivi s njenom mišlju, već o neznanju i nerazumijevanju. Cilj

Fakulteta političkih znanosti kao obrazovne i znanstvene institucije je osigurati da njeni diplomirani studenti i doktoranti mogu pisati i govoriti o važnim političkim temama pozivajući se na kanonske političke mislioce, a taj cilj u slučaju autorice teksta “Izbjeglička kriza – najveći izazov za nacionalne države i Europsku uniju” nije ostvaren.

Najveća odgovornost, ipak, leži na samoj autorici. Tema o kojoj je odlučila pisati je izuzetno važna. Kao polaznica doktorskog studija iz komparativne politike autorica je u poziciji dati znanstveni doprinos toj kompleksnoj temi. Nažalost, učinak njenog članka je upravo suprotan: ne samo da ne nudi nikakav znanstveni doprinos nego i unosi nepotrebnu buku u već žalosno kakofoničnu raspravu o izbjegličkoj krizi u Europi.

Završno, potrebno je napomenuti da je ovaj komentar inicijalno poslan u *Notitia – časopis za održivi razvoj*. Nažalost, uredništvo tog časopisa je, suprotno akademskoj tradiciji objavljivanja reagiranja na članke objavljene u časopisu, odbilo objaviti ovaj komentar s obrazloženjem da komentar ima karakter recenzije (ili “nadrecenzije”) već objavljenog i od strane dva anonimna recenzenta pozitivno ocijenjenog članka.

LITERATURA

- Arendt, Hannah, 1949. ‘The Rights of Man’: What Are They?. *Modern Review*, 3 (1): 24-37.
- Arendt, Hannah, 1994. *The Origins of Totalitarianism*. A Harvest Book. New York.
- Finnis, John, 1980. *Natural Law and Natural Rights*. Clarendon Press. Oxford.
- Isaac, Jeffrey C. 1996. A New Guarantee on Earth: Hannah Arendt on Human Dignity and the Politics of Human Rights. *American Political Science Review*, 90 (1): 61-73.
- Madarević, Elizabeta, 2015. Izbjeglička kriza – najveći izazov za nacionalne države i Europsku uniju. *Notitia – časopis za održivi razvoj*, 1 (1): 101-115.
- Tierney, Brian. 1997. *The Idea of Natural Rights*. Scholars Press. Atlanta.
- Tuck, Richard. 1979. *Natural Rights Theories: Their Origin and Development*. Cambridge University Press. Cambridge.